

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr 2 Mai 1997

ISSN 0806 - 184 X

INNHOLD:

Side 3		Leder
Side 4	Tor Obrestad	Eit notat om Kiellandhuset
Side 8	Sverre Heskestad	Brødrevennene i Danmark og Norge
Side 1d		Fra byens styre og stell
Side 11		Hvem var Gustava og Gabriel Kielland?
Side 14	Henrik Paaske	Bethel
Side 17	Sverre Heskestad	Stavangernavnet - en uløst gåte
Side 18	Jan Gjerde	Madla i fortid
Side 19	Erling Sømme Kielland	Stavanger som « Avholdsbyen »
Side 21		Foreningsbiblioteket
Side 22	Jane N. Wæhler	Markvandring Arrangementer

*«Stavangeren» utgis av Byhistorisk Forening - Stavanger
Redaksjonskomité: Jan Gjerde, Kåre Mossige, Bjørn K. Aarre.
Postboks 351, 4001 Stavanger. Medlemskap tegnes ved innbe-
taling av kontingent kr 150,- til bankkonto 3201 25 37300*

Stavangeren

Denne utgaven av Stavangeren er den 19. i rekken siden starten i 1991.

Neste nummer blir altså et aldri så lite «jubileumsnummer».

Vi vil da benytte anledningen til å gjengi et register over de i alt over 100 artikler som har stått i Stavangeren siden starten.

I dette nummeret setter vi søkelyset på Brødrevennene med tre artikler som med ulik innfallsvinkel **søker** å svare på:

Hvem var de, hva sto de for og hvilken rolle spilte de?

Vi takker alle bidragsytere for **stoff**. **Redaksjonen** er i den bekvemme situasjon at den for hver utgave sitter **igjen** med mye stoff som må forskyves til neste utgave.

Likevel ser vi med stor glede fram til nytt **stoff** - artikler med nye opplysninger om eller ny **vinkling** på byhistorien.

JAN GJERDE

N.B. SØRENSEN'S DAMPSKIBSEXPEDITIONTM
AKTIESELSKAB
ETABL. 1876
AGENT FOR GOD MAT & DRIKKE

Byhistorie i fokus

Bjørn S. Utne uttalte ved en presentasjon av planene om et nytt, samlet historieverk for Stavanger kort tid før han gikk bort, at ingen by i Norge har en så rik flora av lokalhistoriske bøker som Stavanger. Forfatterne er både historikere og personer med annen bakgrunn. Ingen kan være i tvil om at dette mangfoldinnen lokalhistorisk litteratur bunner i et lokalbevisst miljø, dyktige formidlere og et interessert publikum. Hovedæren må likevel tilskrives et knippe mennesker som opp gjennom tiårene har maktet å løfte blikket fra arkivene og som ser på selve formidlingen til et bredere publikum - utover det faghistoriske univers - som en viktig del av arbeidet.

Stavanger er den eneste by av de det er naturlig for oss å sammenligne oss med, som mangler et sammenfattede oversiktsverk om byens historie. Det prosjekt som ble lansert av Stavanger kommune for noen få år siden, ligger på is av økonomiske grunner. Vi mangler forresten også et «byleksikon». Det ser ut for at vi i denne byen har problemer med å samle oss om de større oppgaver når det gjelder byhistorien. På tross av at vi har et sterkt faghistorisk miljø, synes det som at det hele tiden mangler penger til å ta fatt på studier og forskning som kan kaste nytt lys over byens

eldste historie, Det kan også være behov for nytolkninger av de epoker i byens historie som er relativt godt dekket med krlademateriale. Lettest synes det å være å skaffe midler (sponsorer) til arbeide med vår nyere historie.

Når professor Torstein Jørgensen ved Misjonshøyskolen i Stavanger til høsten drar til Roma for å finne spor fra middelalderlivet i Rogaland i Vatikanets arkiver, åpner det seg muligheter for ny kunnskap om byens eldste historie. Trolig blir dette det viktigste som har skjedd i vår lokalhistoriske forskning siden Aslak Liestøls nytolkning av runene på det som siden ble hetende Erling Skjagsson korset i 1952/53.

Vi ser fram til at vi kan få et nytt historieverk for Stavanger. Det trenger byen. Men like viktig er det å prioritere ny forskning og at forskningen får midler. Professor Knut Helle skrev i 1975 i forordet til sin bok Stavanger fra våg til by: «Jeg håper forholdene blir lagt bedre til rette for middelalderarkeologi i Stavangerområdet de kommende år».

Ingen har særlig grunn til å være tilfreds med status på dette området snart 25 år etter.

Jan Gjerde

Eit notat om Kiellandhuset

Av Tor Obrestad

Notatet tar utgangspunkt i at vi **snakkar** om ei **utforming** av og ei plassering **av** eit hus som ytre sett er likt den opphavelige barndomsheimen til

Alexander Lange Kielland.

Plasseringa er **ikkje** tilfeldig. Om dette huset blir **bygt**, vil det i sentrum av Stavanger **ligga** tre hus på rad og rekke som er ei konkretisering av det vi vil at byen skal **vera**: Eit sentrum for Kunsten (**Kielland**), Kunnskapen (Kongsgård), og Kyrkja (Kristus). I sum gir dette **nerva** i distriktet sin spesielle Kultur, og er **eit uttrykk** for den **åndelege krafta** som har prega distriktet.

Stavangers åndelege dimensjon

Det særmerkte ved Stavangers plass i den norske Mtsuruga er det **åndelege kraftfelt** som har forma denne byen dei siste to hundre åra. Det spesielle med dette **kraftfeltet** er samanhengen med og samspelet med utviklinga i det lokale **næringslivet**. Det er dette vi vil **gjera meir tydeleg** og visa fram, både til folk i byen, til dei som kjem etter oss, og til dei som måtte **vera** gjestene våre. Det er **naturleg** å gi Kunsten i disirikteteit **større** rom, og spesielt slik han har kome til **uttrykk** i litteraturen, fordi litteraturen har hatt, av ein eller annan grunn, uvanlig breidde og spesiell **kunstnarleg gjennomslagskraft** nasjonalt og internasjonalt.

Forfatteren Tor Obrestad har engasjert seg **sterkt** for å få gjenreist **Kiellandhuset**. I dette notatet argumenterer han både for viktigheten **av** å få huset bygd, og **trekker** opp visjoner for husets innhold

Ingen av dei norske **byane utanfor** Oslo kan visa noko **liknande**. Til **samanlikning**: Når Bergen skal henta fram sine **forfattarar**, konsentrerer ein seg om Ludvig Holberg og Amalie **Skram**, forfattarar som var og ville **vera** danske. Slik er det og med dei andre mellomstore norske byane. Ingen er prega av **skriftkulturen**, slik Stavanger er det.

Stavanger har **hatt** ein særmerkt litterær **kultur** som først og fremst har **utvikla** seg etter at Alexander L. Kielland levde her. Når vi vil **bygga** eit hus for kunsten i byens sentrum, er det fordi vi anerkjenner at den **speglar** ein viktig dimensjon ved vår spesielle røynd som vi **ønsker** å ta vare på og utvida. Kielland er eit punkt der alt spring ut frå.

Den litterære kunsten, lokalt og internasjonalt.

Den **litterære** kunsten har **nokre** sider som vi vil **understreka**:

Den har hatt **kunstnarlege** ambisjonar om å **vera** på **høgda** med det som **elles** vart produsert i **kunstnarens** samtid.

Den har hatt rom for det heimlege. Alexander L. Kielland, **Sigbjørn Obstfelder**, Rasmus **Løland**, Alfred Hauge, Kjartan **Fløgstad** og mange **fleire** har skrive om det dei kjenner vel. Det lokale stemplet er **umiskjenneleg** i denne kunsten. I positiv forstand er dette heimstad-**diktning** av **tildels høg** kvalitet.

Samstundes har forfattarane **vore** åpne mot verda **utanfor**. Litteraturen er produkt av ein **kystkultur**. I **bøkene** sine **visar forfattarane** at kontakten mot havet og Europa er **meir** påfallande enn kontakten mot det litterære **miljøet** i **hovedstaden**. Forfattarane her er ein del av den store verda og dette **medvit**et har **sprunge fram** i **mykje** av det dei skreiv. **Bøkene** deira syner **pendlinga** mellom den innstengde i eit ofte **trengt heimemiljø** og **draumen** om det fiiske, **utoverretta**. Dette er særmerkt for **forfattarane** våre. Individet står i negativ eller positiv dialog med sitt sosiale miljs. Personanene har som regel kjent seg innstengde, men har hatt muligheten til å **frigjera** seg, sprenga seg ut av det **tronge**, ut mot havet.

Historia

Eit hus for den litterære **kunsten** må ta vare på og **syna** fram denne historiske dimensjonen.

Det er **naturleg** å bruka mest plass på Alexander Kielland. Det er **mogleg** å **rekonstruera borgarmeisterkontoret** hans og slaivepulten, **endåtil finnes nokre** av dei **møblene** som stod der. Det er også **mogleg** å rekonstruera hagestova ut mot **Breivatnet**. Mange **relikvier** etter diktarer er det **mogleg** å spora opp. Det ville også **vera naturleg** å **innreida ialfall** eit rom i huset som kunne visa den sentrale stillinga som handelsborgarskapet i Stavanger hadde da denne kulturen vart ut-

vikla. **Kielland** var eit produkt av eit spesielt **miljø** og kultur i Stavangers **økonomiske utvikling**.

Men huset må **ikke** bare visa til **Kielland**.

Her er mange andre **forfattarar** med **tilknytning** til Stavanger. For å **nemna** Kielland-klanen **først**; Jens **Zetlitz** (oldefar), Alexander Lange (morfar); Jens Zetlitz Kielland (far) Jens Zetlitz Kielland (son) , Gabriel Finne og Jonas Dahl. Vi har **Sigbjørn** Obstfelder, Arne **Garborg**, Rasmus **Løland**, Karsten **Roedder**, Sven **Nilssen**, **Alette** Stangeland, Leiv Isaksen, August Jacobsen, Lars Oftedal, Theodor Dahl, Per **Thomsen**, Alfred Hauge, Odd **Kvaal** Pedersen, Trygve **Sandvik**, Reinhold Nicholay, **Racin Kolnes**, Johan K. **Enoksen**, Sverre **Hodne**, Arne Espeland, Vilhelm Bergsagel, Gunnar Lunde.

Det er mange **fleire** blant dei som er **døde**.

På **eitt** eller anna vis måtte **ein** kunne **levandegjera** denne historia gjennom **fotografi**, bibliotek, **biletkunst**, utstilling av spesielle barker (**t.d. førsteutgåver**), eller på **annan** måte. Den som kjem **inn** i dette huset skal kunne lra noko om dei slaivande i byen, om **motsetningar** og **strid** som prega dei, og om produksjonen deira. Kiellandhuset må ha **ein muséal** dimensjon, visa dei slaivandes historie. Dette må **ikkje vera** den viktige dimensjonen ved huset.

Så **mykje** for historia.

Den samtidige dimensjonen.

Ser **ein** på forfattarane som er **nemnde**, har dei **eit sams** trekk: Dei var samtidige den gongen dei **verka**, og ville **vera det**, dei stod midt i si tid og **forsøkte** å prega denne ut frå ei politisk-sosial, ei **religiøs** eller ei estetisk målsetning.

Kunsten var **ikkje** på sia av **Samfunnet**, men **ein** del av det.

*Kiellandhuset fotografert en gang mot slutten av 1890-åra. Byen er inne i en sterk økonomisk og kulturell vekst, som understrekes av bygningene i bakgrunnen: Teatret, Muséet, Turnhallen. Helt til høyre Stavanger Sykehus.
* Stavanger Turis forenings Årbok 1956*

Slik mil også huset **vera**. Det må **vera** eit hus for den samtidige kunsten. Det vil seia at det må **vera** eit **brukshus** meir enn eit historiehús, endå det **ikkje** treng **vera nokon** motsetning mellom dette.

Pennanente **utstillingar** er nemt. **Vidare** må ein ha tidsbundne **utstillingar** som kan alternere etter aktualitet og behov. **Men** fmst og fremst **må** huset **vera** eit **brukshus** for den **levande**, samtidige litteraturen. Ved hjelp av et system av

vegger som **ein** kan flytta på, kan huset **nyttast** til litterære **føremål** som kan samla **større eller** mindre **forsamlingar**, **små** grupper **eller** **studieceller**. **Stavanger** treng **ein** **naturlig** samlingsstad for **framføring** av **litteratur**. **Teatret** er som regel bundne fast til sine **føremål**. **Sting** er eit **trengt** og spesielt lokale. **Biblioteketer brukande** og blir **mykje** nytta, men også det har sine **føremål** som set grenser for aktiviteten, og det har heller **ikkje** den intimiteten **eller** klubbpreget som ein kunne **ønska** for slik verksemd, og biblioteket er lite **tilgjengeleg** om **kveldane**.

Vi treng eit hus for opplesingar, for **kabaretar** og mindre **dramatiseringar**. Vi treng eit hus for foredrag, seminar, **studieverksemd** og undervisning, og gruppe-arbeid. **Kan henda** kunne huset også gi rom til gjester som **trong** ein hybel for eit avgrensa tidsrom for spesielle **føremål** knytta til det **innhaldet** vi **ønsker**.

Kan **henda** kunne ein samarbeida med **pressemiljøa** slik at huset også vart ein **samlingsstad** for det **levande** ordet i **vidare** tyding enn den strengt litterære. Kunne ikkje den lokale presseklubben ha eit rom her? Det er behov for ein slik klubb, **Newsman-miljøet fungerer ikkje**.

Stavanger, småbyen som eit samtidig **åndeleg kraftfelt**.

Vi **reisar** altså huset av mange **grunnar**.

Byen kan betale ned på gjelda si overfor Alexander L. Kielland. Vi kan levandegjera historia og **plassera** den **meir** sentralt i bybiletet. Vi konkretiserer ei oppfatning av at Stavangers moderne historie er prega av ei litterær skaping som er spesiell i norsk **samanheng**. Men **først** og **fremst** viser vi korleis vi vil at den moderne byen skal **vera**. Han skal også **vera** eit sentrum for menneska si **åndelege verksemd** og for den **kunstnarlege** skapinga.

Kiellandhuset skai ikkje stå der fordi Stavanger er litteraturbyen, **eller** byen som **hegnar** om det **frie** ordet. Det skal stå der fordi det er ei konkretisering av og ei erkjening av at denne småbyen har hatt og har eit **åndeleg kraftfelt** som vi **vil** kjempa for skal leva og utvikla seg. Det må **ikkje** bli reist som ein polemikk mot Oftedal-tradisjonen, men som ei utviding av den, og **eit forsøk** på å **sameina** det som trass i alt var ein fellesnerve hos Kielland og Oftedal. Begge slåss på kvart sitt vis for å fii gjera menneska, **gjera** dei sosialt trygge og **fri frå** naud. Begge vende seg til det einskilde, **alminnelege** menneske.

Det materielle **grunnlaget** for denne småbyen **si blomstring** opp gjennom tidene har **fått** sine monument og sine **samlingsstader**. Det er rett og **ikkje** gale at **ein** har **musé** og **institusjonar** som tar vare på denne sida av **røynda**. Men **biletet** blir

skeivt, balansen blir **forrykka** dersom **ikkje** den **kunstnarlege** kvaliteten ved **røynda** skulle få si rettmessige plass, si dan kreativiteteni utbygginga av **næringsverksemda** heng intimt saman med den kunstnarlege skapinga. Den byen som vi **vil** bygga vil **ikkje kunne** uttrykka summen av det som er skapt og tenkt dersom **ikkje** dette vart **konkretisert**. **Kyrkja** og bedehusa står der. Kongsgård og Ullandhaug er reist. **Kunstmuséet** og **Konserthuset** tar vare på **viktige** og **avgjerande** sider ved det den **kunstnarlege utfoldinga**. Men den byen vi **ønsker** skal stå der har ein dimensjon som ennå **ikkje** heilt har manifestert seg på ein måte som gir balanse i det rekneskapet vi set opp. Stavangers **åndelege** dimensjon har **kome sterkast** til uttrykk i den litterære skapinga. Her **møtest** kunst, filosofi og **tenkning**, sosiale og politiske **oppssummeringar**, og leik Det er dette vi **ønsker** å gi eit samla **uttrykk** i Kiellandhuset. Det skai **stå** som eit monument over **noko** av det **fremste** denne byen har bidratt med til historia, og det skal **vera** eit **åndeleg kraftfelt** for det hundreåret vi **går** inn i.

Det skai **vera** eit magnetfelt for byens kulturelle liv og **tiltrekka** seg **borgarane** si merksemd. Det skal også **vera** eit uttrykk for det beste vi har å visa **från** til dei som **vil** læra byen og distriktet å **kjen**na.

Ein arkitekt har vist eit klokt **blikk** for kombinasjon av tradisjon og **modernitet** her i distriktet: Per **Line** kunne få i oppgåve å reisa dette huset.

Tor Obrestad

Det henvises også til Tor Obrestads artikkel «En perle for byen» i Stavanger Aftenblad 8. Januar 1997, hvor han felger opp ordfører Sevlands forslag om å gjenreise Kiellandhuset.

Brødrevennene i Danmark og Norge

Av Sverre Heskestad

Reiser en sørover Jyllandforbi Kolding, kommer en ril en liten by som heter Christiansfeld. De fleste reiser forbi uten å være klar over at de passerer en av de mest interessante byer i Danmark - og på sett og vis i hele Norden. Byen er kjent for at den er Brødremenighetens by i landet og for oss her i Stavanger den byen som så mange norske ungdommer reiste til for å få sin utdannelse.

BYENER PA EN **MATE** fredet og rommer **min-**ner om en kristen bevegelse som kom til å **bety** meget for våre to land.

MENIGHETENS **HISTORIE**skriver seg fra Böhmen og **Mähren**, der den kirkelige **refor-**mator Johan **Huus** i **1415** led **martyrdøden** på båtet. Noen av hans meningsfeller grunnla i **1475** den evangeliske **Brødrekirke**. Menigheten fikk på kort tid stor utbredelse, men var også gjenstand for store **forfølgelser**. Dette gjorde at en stor del av menigheten dro i **land-**flyktighet og ble spredt over Europa.

GREV **ZINSENDORF** AV **SACHSEN** er et navn som er sterkt knyttet til menighetens historie. Han var i slekt med det danske kongehus og ble innbudt til kong **Christian VI**s kroning. Dette **besøket** skulle få stor betydning for **Brødrevennernes** framtid i Danmark. Et av resultatene var at Christiansfeld i **1773** ble grunnlagt som menighetsby. Kongen viste stor interesse for byen som hadde **tatt** hans navn og **innrømmet** den betydelige lettelser. Staten deltok med store pengebeløp til **oppførelse** av en kirke. Med senere påbygg har **kirken** i dag plass til **2000** personer.

Å **BESØKE** BYEN idag er en stor opplevelse. Langs gatene er plantet lindetrær og hele byen

er en **idyll**. **Kirkeplassen** og kirkegården er **korsdannet**. Kirkegården kalles for **Gudsage-**ren. Over **inngangsportalen** lyser ordene fra den **hellige skrift**: "Det såes i **forkrenkelighet**. Det oppstår i **uforkrenkelighet**."

Ved de store **høgtider** er byen fylt av turister som deltar i feiringen. Påskemorgensamles **man** i **kirken** **20** minutter **før** soloppgang. Fra kirken **går** en med **basunkoret (hornmusikk)** i spissen til en **minnestund** på "**Gudsageren**". Her **finnes** ingen **familiegraver** - menigheten er en familie. Alle graver er **Like** og alle vender mot **øst** og soloppgangen. Idet solen står opp, synger den store skare en lovsang. Ingen graver er slettet. Selv idag, **200** % etter byen ble **grunnlagt**, **finnes** en fremdeles den **første**.

TIL DENNE BYEN var det at **så** mange norske, også stavangerungdom, reiste til for å **få** sin utdannelse. Her kom de **sammen** med ungdom **fra** Europa. Blant disse også fra kjente europeiske familier. De tok med seg hjem til Stavanger impulser fra den europeiske kultur.

I **ARENE** etter fomge **århundreskifte** var der forskjellige **religiøse strømninger** som preget Stavanger. Vi kan nevne Haugianerne med sin **fremste** talsmann, John **Haugvaldstad**. Videre Kvekerne med Lars Larsen **Geilane** og de

sterktroende med Knud **Spødevold**. Mens disse **fikk støtte fra almuen** og mindre velutdannede klasser, var det mange **h** de såkalte "kondisjonerte" som sluttet seg til **Brødre-menigheten**. Flere **fra** Kielland- og **Svendsenfamiliene** som hadde **gjort** seg bemerket i byens styre og stell, var med. Dette hevet både menigheten og det den stod for i mange borgeres **øyne**. Mye gjorde det også at menighetens leder var en **så** kjent og aktet mann som fogden for Jæren og Dalane, smen Daniel **Schiøtz**, **Han** hadde god hjelp av **brødrene** Sven Erik og Lars Svendsen som drev et stort rederi og forretning i byen. Verdifulle hjelpere var også postmester **Caspar** Kruse Kielland og **sønnen** Gabriel Kielland, prest på Finnøy i mange år.

DE BLE KALT BRØDREMENIGHETEN, men der var også kvinner med. En av de sentrale kvinneskikkelser var madam **Testman**. Hun var en verdig dame med en **respektingytende** fram-treden. Hun ble faktisk vekket til live igjen av Alexander Kielland i "Skipper **Worse**". For der er ingen **tvil** om at hun er modell til madam **Torvestad**. Kielland skildrer **miljøet** innen **Brødre-menigheten** ganske inngående og med **adskillig** sympati. Som kjent var Alexander **Kiellands** hustru, Beate, stedatter til tidligere nevnte Lars Svendsen, en av lederne i menigheten.

Det som **gjør** at **Brødre-menigheten** vil leve videre i **kirkehistorien** er **først** og **fremst** innsatsen for **misjonssaken**. Stavanger Misjonsforening ble stiftet av **Brødre-menigheten**. %dere var de stiftere av Stavanger Bibelforening. Også **Søndagsskolen**. Her var det Sven Erik Svendsen som hadde fått impulsen etter et studieopphold i England. De var videre med på å **grunnlegge** "Josephine-Stiftelsen". Videre "Stavanger Maadeholdsselskap" og "Det Norske **Afholdsselskap**". Da Det Norske Misjonsselskap ble stiftet i Stavanger i 1842, ble smen Daniel **Schiøtz** valgt **inn** i det **første** styret. Og i 1844 stiftet han foreningen "**Israels Venner**".

I 1880-**AREN** fikk medlemmene over i andre **trossamfunn**. En del midler var der igjen etter

Brødre-menigheten. Disse ble **satt** inn på en bankkonto, og da summen var blitt stor nok, ble det **gitt** tillatelse til å bygge et **forsamlingshus** for pengene. **På** den måten fikk byen **Bethel** på **Løkkeveien**. Arkitekt og byggmester **Knud Øgreid** fikk oppdraget. Det ble et ruvende og interessant bygg. Det **skulle** stå **scm** et minnesmerke for den menigheten som hadde betydning så meget for Stavangers **kristenliv**.

DE SOM FIKK ANSVARET for husets videre skjebne skulle bli **Domkirkens** menighet ved Domkirkens menighetsråd. Den **formelle** overdragelse fant sted ved **skjøte først** i 1958. Huset ble overdratt **vederlagsfritt**, men menigheten måtte overta et pantelån på **kr 125.000,-** Overdragelsen ble foretatt etter samtykke **fra modermenigheten**, **Den Evangelische Brüder-Unität** i Bad Boll, Tyskland.

Sverre Heskestad

Elever ved Brødrevennens internatskoler i Christiansfeld.

Fra Oslo-området sendte **Brødrevennene** sine bam for å gå på skole i **Christiansfeldt** fra skolene tok til i 1775. Fra Stavanger-området kom det elever **h** ca 1840, og vi kjenner igjen mange av navnene som sentrale personer **innen** byens **økonomiske** og offentlige liv ut gjennom århundret:

Kolonnen til venstre angir innskrivingsåret mens kolonnen til høyre angir fars stilling

GUTTER

1844	Peter Schiøtz	byfogd
1844	Smen Daniel Schiøtz	byfogd
1845	Oluf Løwold	lege
1845	Ing. Svendsen	skipsfører
1846	Fred. Petersen	Kobler?
1846	Fred. Schiøtz	byfogd
1850	Mand. Magnesen	kjepmann

1851	Lars Berentsen	kjøpmann
1853	Reinh. Magnesen	kjøpmann
1855	Oluf Lea	garver
1866	Elias Due	forstander
1857	Mich. Micaelsen	garver
1857	R. Michaelsen	garver
1859	L.M. Svendsen	kjøpmann
1859	Jac. Michaelsen	garver
1861	Tønnes Michaelsen	garver
1863	Anton R. Lund	skipsfører
1873	Søren Berner	kjøpmann
1876	Ambr. Berner	kjøpmann

JENTER

1838	Chr e Lassen	ukjent
1844	Sophie Schiøtz	byfogd
1844	Oline Svendsen	kjøpmann
1844	Bojine Børresen	ukjent
1845	Helena Crøger	kaptein
1846	Anna M. Humeland	skipsfører
1850	Kaja S. Gundersen	kjøpmann
1872	Adele Andersen	ukjent

Denne oversikten er utarbeidet av førsteamanuensis Lars Aase, Kristiansand Lærerhøgskole.

Kiellands slektstavle

er uunnværlig for alle som har behov for og interesse av å holde rede på slekten Kiellands forgreininger fra 1600-tallet til i dag.

Tavlen er utarbeidet av Bjørn K. Aarre og utgitt av Byhistorisk Forening Stavanger og Stavanger Museum 1996.
Den koster kr 100,- (kr 80,- for medlemmer)
Henvendelse Byhistorisk Forening, postboks 351,4001 Stavanger, Stavanger Museums afdelinger eller Bjørn K. Aarre, tlf 51 53 04 08

Fra byens styre og stell

At byens politikere også i det fongte hund-reåret måtte ta stilling til både stort og smått i byens mangfoldige liv, illustrerer denne formannskapssak fra 1849. Men kanskje var datidens formenn mer kontante i sin saksbehandling enn tilfellet er i dag?

Til P. Egenæs.

I Anledning af det fra Dem m.fl. indkomne Klageskrift over Ernst Bryne som Bruger af et Communen tilhørende Jordstykke paa Egenæs, fordi han ei holder Gjærderne om sin Forpagtningsløkke i tilbørlig Stand, har Formandskabet undersøgt Sagen og derved fundet, at forsaavidt der med Hensyn til Gjærdernes Vedligeholdelse maatte opstaae nogen Mislighed, da træffer denne flere af Forpagterne på Egenæs, blant hvilke De selv neppe kan undtages.

Da imidlertid Forpagningstiden for disse Løkker om faa Aar udiøber, anseer man det for rettest, at der i Anledning af denne specielle Sag fortiden Intet foretages. De fra Dem oversendte Bilage remitteres.

Stav. Formandskab den 30. Aug. 1849

H. J. Hammer, Ordf.

Hvem var Gustava og Gabriel Kielland?

*Gustava Kielland - født Blom, (1800 - 1869) er **forfatteren** av de kjente sangene «Liden Ekorn sad» og «O Jul med din glede»). Hun var **også** stifter av den **første** kvinneforeningen for hedningemisjonen i 1840. Hun ble **inngiftet** i «Kirsebom-grenen» av **Kiellandfamilien** - det var de som blant annet bodde på «Bergene» i Stavanger og som også i en periode hadde kokken **Holmege-nes**. Det **følgende** er et redigert utdrag av «**Kiellandmøtet på Skoppum 1923**» - utgitt privat for slekten, trykket i Trondheim i 1924.*

Familiebakgrunn

Gustava Blom ble i **1824** gift med **Gabriel Kirsebom Kielland. (1796 - 1854)**

Gabriels far var postmester, **måler** og veier i Stavanger, Jan Kielland **(1769 - 1813)** og hans bestefar var Gabriel Kirsebom Kielland **(1724-1780)** bror til

Jacob Kielland, **grunnleggeren** av handelshuset Jacob Kielland & Sm. Hans mor var Anna **Dorothea** Kruse, herav Kruse-navnet i ledd i denne **slekts-grenen**, f. eks **Caspar** Kruse Kielland, eier av «Bergene» og «**Stavanger Amtstidende**»

Anne **Dorothea** Kruse var nær knyttet til **Brødremenigheten**.

Gustavas far var tollkasserer **Gustavus** Blom, hennes bestefar hadde **samme navn og var** **trelasthandler** og godseier nær Holmestrand. Hennes mor var Karen Petronelle Stoltenberg, med prester og handelsmenn i **Drøbak** og Tmsberg i familien.

Gustavas fulle navn var **Susanne**

Sofie Karoline Gusta-va Blom, og hun ble **født år 1800** på Kongsberg, hvor hun levde de **første** årene av sitt liv. Da hun var **6-7** år, flyttet **famili-**en til Stavanger, hvor hennes far var **utnevnt** til tollkasserer. Reisen fra Kongsberg var lang og det gikk både dager og uker fm de nådde målet, **medtatte** og forkomne.

I Stavanger får **Gustava** snart venner og en venn. Familien Blom blir omgangsvenner med begge grenene av Kiellandfamilien. Postmester Kiellands eldste **sønn**, Gabriel, blir den fire år yngre **Gustavas** beste venn og forsvarer når stavangerungene er ufordragelige mot henne fordi hun snakker østlandsk.

Ungdomskjærighet

Så skilles de-
 re veier, men de to glemmer ikke hver-
 andre. Gabriel drar til Sjælland hvor han
 har fått plass på **Herlufholms** skole.
 Deretter drar han til København hvor
 han tar **artium** i **1816**, **anneneksamen** i
 Christiania i **1818** og teologisk embets-
 eksamen i **1823**. Mens han er i **Køben-**
havn, **dør** faren. Også **Gustavas** far er
død i **1812**, og familien er flyttet til
 Drammen, hvor moren har fått seg et lite
 hus med en hageflekk. Bare 12 år gam-
 mel skrev hun dikt til sin fars bære.
Gustavas mor ble syk, og hun pleiet
 henne om natten og arbeidet om dagen.
 Hun underviste i pianospill, sydde og
 broderte, og all fortjeneste gikk til mo-
 ren. På vei hjem fra studiene i **Køben-**
havn besøker Gabriel sin **barndomsven-**
ninne i Drammen i **1816**. Senere kom
 han ofte på **besøk** og i **1818** kan han
 fortelle moren om sin forlovelse med
 Gustava: *Hensikten med mine besøk i
 Drammen har vært å lære Gustava bed-
 re å kjenne, da hun er den enestepige
 jeg har elsket, og det lige fra jeg forlod*

Stavanger første gang. Efter nøye overveielse og bøn til Gud åbenbarede jeg henne min kjærlighed og til min inderlige glede og tilfredshed erfarer jeg, at hun elskede meg ikke mindre. Vi lovede ninanden evig kjærlighed, og nu kjære moder, er det at jeg vil bede dig om din vel-signelse til dette viktige skridt.

Brødrevenn

Gabriel hadde
 tor trang til selvstendi-
 ge studier - og det

krevde tid. Han startet kl. **0400** om mor-
 genen og legger seg kl **2200**. I **1821** blir
 han **huslærer** hos grev Wedel på Bog-
 stad. Det er her han i en bok om Johan-
 nes **Åpenbaring** på tysk blir kjent med
 Brsdremenigheten. Jo mer han leser, jo
 mer blir han opptatt av **Herrnhuterne**.
 Han sluttet seg til **Brødremenigheten**
 Societet i Christiania. Da han flyttet til
 Finnøy, kunne fellesskapet med men-
 nesker av samme ånd og sinnelag kun
 dyrkes gjennom brev.

Hans brev til Gustava ble **etter-**
 hvert også preget av hans nye **syn** på
 religion. Snart ble brevene **så fulle** av
hans overbevisning, at det også boret seg
 dypere inn i **Gustavas** sinn. Det ble for
 henne en vanskelig **selvprøvelsens** tid.
 Det kjentes stundom som om hun ikke
 kunne bli glad mer. Men det ble nettopp
 denne tro som viste henne veien **fram** til
 den store glede som etterhvert fant plass
 hos henne og som fikk så stor **betydning**

for den sjelesorg hun senere skulle **utøve** som **prestefrue**, mor og bestemor.

Finnøy

Etter endte studier og embetsseksamen, fikk Gabriel kall som sogneprest til **Finnøy** og **Talgø**. Da kunne de to gifte seg - i Drammen i **1824**. Åtte dager seinere kom de med en jakt **fra** Christiana via Kristiansand og Stavanger til **Finnøy**. Her satte Gabriel og Gustava sitt **første** bo.

Det ble en **hektisk** tid. Tidlig oppe var de begge. Hun for å se til huset og ta fatt p i veven. Han for å studere. Hans spesielle interesse for **Brødre**menigheten var blitt levende og sterk hos ham; han satte seg **nøye** inn i hva som hadde blitt gjort og ble gjort for hedningene rundt på jorden. Han tok saken opp i menigheten og fikk også der vakt misjonsinteresse. Det viktigste for Gabriel var å få vekket folk opp av deres **syndesøvn**.

Presten rusket opp i alle, enten det var skikkelige folk **eller** det var de som gjorde seg til "karer" ved drikk og slossing. **Først** likte de dette dårlig, men **snart** drev dere **sjelsuro** dem til prestegården. Presten tok seg av mannfolkene selv, mens konene ble vist **inn** til prestefruen, Gustava.

Folk i Stavanger **fikk** høre om dette merkelige liv ved prestegården p i **Finnøy** og ble forferdet. Det het seg at prestefolkene der ute var blitt pietister og **Herrnhutister**. De torde bare jamre og klage, og de torde verken smile eller le. **Men** bekjente i byen ble forundret da Finmy-prestefolkene kom til byen på **besøk**, og var både smilende og glade. Men ryktene fortsatte og naboprester

klaget på det "syke" **religiøse** liv på **Finnøy**. Selv biskopen skrev til presten Kielland og talte ham til rette fordi han lot menigheten komme til prestegården også om hverdager og tillot dem å viere til stede ved husandaktene. Kielland lot seg imidlertid ikke rokke. Så lenge han var prest i menigheten, måtte han **søke** å vekke de i **dødsøvn** sovende, og når de våknet **måtte** han gi de hungrende næring av Guds ord. Flere unge kom til **Finnøy** prestegård for å bli forberedt til artium. De mest kjente er Andreas **Grimelund**, Olaus Vollum og Ole **Vollan**.

Lyngdal

Etter tretten års tjeneste på **Finnøy**, fikk Gabriel **Kirsebom** Kielland nytt kall i Lyngdal. Dit flyttet de i 1837. **Også** her markerte Gabriel og Gustava seg sterkt. **Misjonsinteressen fra Finnøy** fant grobunn også i Lyngdal, og det er nok ingen tilfeldighet at de **første** misjonærer som utdannes **fra** den nye Misjonsskolen i Stavanger, kommer **fra** Lyngdal.

Både Gabriel og Gustava deltok ved stiftelsen av Den norske Misjonsselskap i Stavanger i **1842**. Gustava var **sannsynligvis** også stifteren av den fmfste kvinnelige misjonsforeningi Norge " og hvis mål var å **samle** inn **penger** til misjonen.

Gabriel **Kirsebom** Kielland **døde** i Lyngdal. Etter hans død **fikk Gustava** en vanskelig tilværelse. Etter en del flytting, kom hun tilbake til Lyngdal, hvor hun bodde hos sin **sønn** Hjalmar. Via Gabriels bror, **Caspar** Kielland, hadde han fått hånd om et gårdsbruk. Her **døde** Gustava i **1889**, nær 90 år gammel.

*Stoffet til denne artikkel er **velvilligst** stilt til disposisjon av Thorleif K. Aarre.*

Bethel - menighetshuset på Løkkeveien

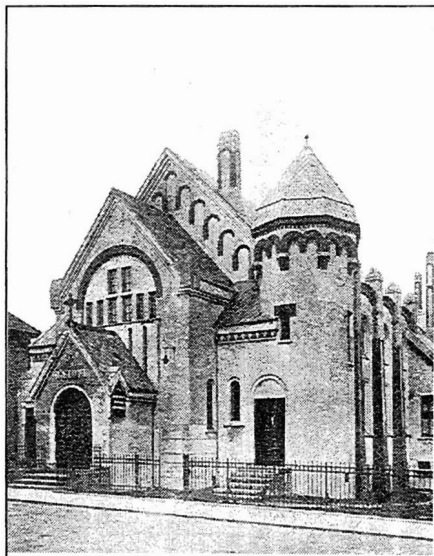
Av Henrik Paaske

Bethel rehabiliteres for fullt om dagen. Siden begynnelsen av september i fjor, har arkitekt, entreprenør og håndverkere arbeidet i bygget, noe de vil fortsette med inntil Bethel gjenoppstår i fornyet prakt en gang utpå våren, eller forsommeren 1997. Ipåvente av at bygget ny-innvies, kan det kanskje være av å interesse ganske kort å betrakte menighetshuset i Løkkeveien 59 i et historisk perspektiv.

I 1881 bestemte **Brødremenigheten**, - eller **Herrnhuterne** som de opprinnelig ble kalt, for å selge sitt menighetshus i Asylgaten - den såkalte **Duesalen** - til Stavanger **Ynglingeforening**. **Kjøpesummen** ble satt til kr. 12.000, noe som falt **Ynglinge**foreningen noe kostbart. Problemet ble løst ved at **Brødremenighetens** mangeårige forstander, Stephan Due, selv bidro med kr. 2.000, noe som gjorde at Ynglingeforeningen kunne **kjøre** menighetshuset for kr. 10.000.

Duesalen var bygget i 1842, og lå i **Smedgategartalet**, nærmere bestemt på **hjørnet** av Asylgaten og Brodregaten, der **parkeringsplassen** til Bsdnemes Hus i dag **støter** sammen med Grand hotell, - tidligere **St. Svithun** misjonshotell.

Stavanger **Ynglingeforening** (stiftet i 1868) som opprinnelige het "Unge Mænds kristeli-

ge Forening", hadde leid rom i **Duesalen** fra begynnelsen av 1870-årene, og her kom foreningen til å holde hus inntil den i 1954 flyttet inn i det bygget på Madlaveien ~~som~~ siden ble Odd Fellow bygningen. **Ynglingens første** forstanderskap besto **forøvrig** av **Herrnhuter**nes forstander, Stephan Due eller Stephanus Due (**lærer** av dansk opprinnelse som kom til Stavanger **fra Christi**ansfeld i **Sønder Jylland** omkring 1840), - hvorav navnene **Duesvei** og **Duegården** på Stokka

kommer -, haugianeren og forstander for **misjonsskolen** til det Norske Misjonsselskap, som holdt hus vegg i vegg med **Duesalen**, **E.F. Eckhoff** og skomaker **R. Knoph**. At **herrnhuter**en Due og haugianeren **Eckhoff**, - representanter for de to **religiøse hovedstrømninger** i Stavanger i firsste halvdel av forrige århundre, ble forenet i samme forstanderskap i Ynglingen, viser at **skillet** mel-

lom disse to utenomkirkelige menigheter ikke kan ha vært stort på denne tid. Det kan kanskje også være av interesse for leseren å vite at **Duesalen** har gått igjen som betegnelse på **møtesal** i Ynglingen både den gang Ynglingen holdt til på **Madlaveien**, og i dag på Lassa.

Brødremenigheten solgte sitt menighetshus på et tidspunkt da byens sentrale ledere for menigheten var blitt så gamle at menighetens **virksomhet** nærmest hadde **opp-hørt**. De kr. 10.000. som **brødrevennene** innkasserte gjennom salget av **Duesalen** ble satt i banken og utgjorde **grunnbeløpet** i "Brødremenighetensfond i Stavanger", et fond som Det Norske Misjonsselskap fikk fullmakt til å disponere. I 1907 ble midler fra dette fond - kr. **5.948,25** - brukt til å erverve tomten **Løkkeveien 59**. I 1909 ble arkitekt Knud **Øgreid** (1875-1967) engasjert til å tegne det nye menighetshuset på Løkkeveien.

Foruten at denne tok svennebrev som byggmester og **møbelsnekker**, utdannet **Knud Øgreid** seg også til arkitekt. I likhet med så mange andre **nordmenn** både før, den gang og seinere, tok han **arkitektutdannelsen** i Darmstadt i Tyskland. Knud Øgreid virket gjennom familiens **trelasthandel** i Stavanger, og tegnet flere karakteristiske bygg i byen. Med **Jelsagaten 49** (1910), som er bygd i typisk jugendstil, lot arkitekten seg inspirere av tysk **villa** arkitektur. Dette huset regnes som den mest interessante **villa** i Stavanger fra den tid. **Asylgaten 11** er et annet **karakteristisk** bygg tegnet av samme arkitekt. Hans mest monumentale verk er **Bethel** (1910). Dette er bygget i en blanding av jugend og **nyromansk** stil. **Bethel** ble bygget til sitt formål som bedehus og menighetshus, noe som **gjør Bethel** spesielt i forhold til bedehusene **forøvrig** som ble bygget på den tid. Kostnadene forbundet med byggingen av **Bethel** må ha blitt dekket gjennom **lån** og midler **fra brødremenighetens** fond, og av den grunn kom også **Bethel** til å være i **brødremenighetens** besittelse inntil **Domkriken** overtok som formell eier av **Bethel** i 1958.

Domkirken Menighet kom allerede fra 1917 til å disponere hele bygget mot en årlig leie. Seinere kom leien til å bestå i at Domkirken Menighet overtok ansvar for utgifter til vedlikehold, samt å **skjøte** for de renteutgifter som knyttet seg til eiendommens gjeld. Den **2dre** mai 1958 overdro "Evangelische Brüder-Unität" i Vest Tyskland **Bethel** til Domkirken Menighet for kr. 125.000.-, det som tilsvarte den pantegjeld som på det tidspunkt heftet på **Bethel**. Domprosten på den tid, Christian **Svanholm**, var en av de som bidro aktivt til dette.

Frivillig **menighetsarbeid** kom fmst **inn** i organiserte former her til lands ved begynnelsen av dette århundret. Det var særlig på Smlandet man innen hver menighet samlet **seg** for i fellesskap å styrke oppbyggelseslivet og **hedningemisjon**. Den første "frivillige menighetsorganisasjon" i Stavanger ble til under ledelse av presten og ynglingemannen **Gjerløw** og presten Lunde i Johannesmenighet i 1907. Den samme **Gjerløw**, med fornavn Ragnvald, sto i 1910, som **nyansatt** sokneprest, for impulsen som **førte** til opprettelsen av en **frivillig menighetsorganisasjon** i Domkirken menighet. Dette **skjedde** på et **møte i Bethel**, der Domkirken **fra like etter** innvielsen av bygget samme år fikk leie rom på faste dager. En komite ledet av **sokneprest Gjerløw** ble nedsatt, og på et meget godt besøkt **møte i Bethel** søndag 5te juni 1910, ble forslag til "Love for **menighetsorganisasjonen**" lagt fram, og vedtatt. På **Samme møte** ble også Domkirkens **første** menighetsråd valgt. På det **påfølgende styremøte** 20de juni, valgte menighetsrådet sokneprest **Gjerløw** til formann.

Brødremenigheten i Stavanger hadde 30 år tidligere nærmest **oppført** å eksistere. Et spørsmål som melder seg, er hvem som tok initiativ til byggingen av **Bethel**? Var det slik at tidligere medlemmer av **brødremenigheten** gikk inn i **Domkriken** menighet, og på det tidspunkt behovet for menighetshus meldte seg for fullt, bidro de til at brødrevennernes fond ble aktivisert? Eller er det ansvarlige i

Det Norske Misjonselskap som har tatt de **nødvendige** skritt? Etter undertegnedes mening dreier det seg om en **uformell** allianse mellom sentrale personer i noen av de allerede nevnte institusjoner. **Ynglingemann** og sokneprest Ragnvald **Gjerløw** synes å ha vært en viktig person i **denne** sammenheng.

Helt siden åpningen i **1910**, har det **ihvertfall** vært stor aktivitet i **Bethel**. **Møter** av alle slag, og av forskjellige foreninger har funnet sted her, - likeledes fester av forskjellig slag, - faste, årlige og andre fester. Her har vært leseværelse, leiligheter, **menighetskontor**, skole, **suppestasjon** og **sikkert** andre ting også. I en periode ble det avholdt offentlige auksjoner her og huset er også **brukt** som valglokale. I det hele tatt er det mange mennesker i Stavanger som har hatt, og har et forhold til dette bygget.

For få år siden **ønsket** Domkirken menighet å selge **Bethel**, for å bygge nytt menighetshus et annet sted. Investorer planla å ta bygget i bruk som nattklubb og diskotek. Det **fik**

*Duesalen i Bradregaien, huset bak treet, far Bøndernes **HLS** ble reist på tomten.*

** Minneboken om Stavanger*

mange til å våkne, og etter en lang og vanskelig politisk prosess, stilte bystyret til disposisjon de midler som var **nødvendige**, i tillegg ta menighetens egne midler, for å sette bygget i stand som menighetshus for Domkirken menighet.

Kilder:

Stavanger Ynglingeforening og Stavanger Kristelige Ungdomsforening Gjennom 75 År 1868 - 1943. Et Jubileumsskrift, Stavanger, **1944**.

Stavanger Ynglingeforenings 100 års jubileumsskrift, Stavanger, **1968**.

Stavanger 1814 - 1914, Stavanger, **1914**.

Uglem, O.: Norsk Misjonshistorie, Oslo, **1979**.

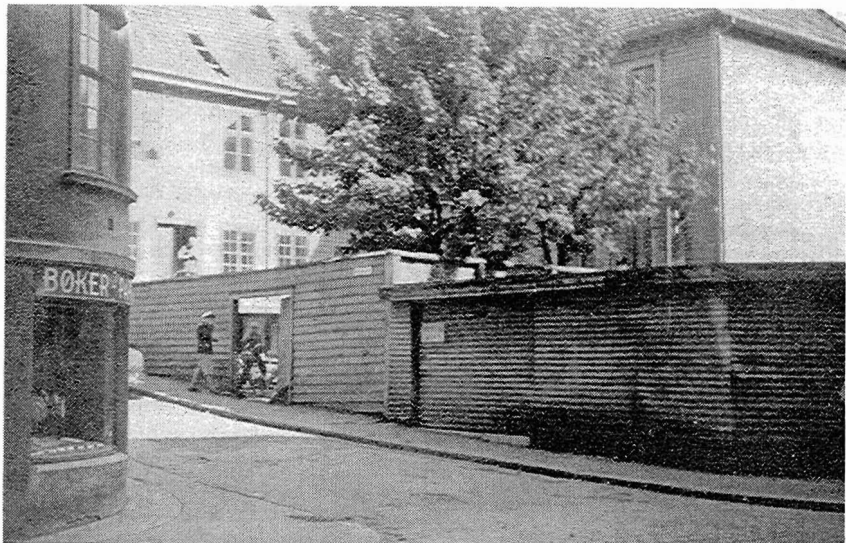
Sørby, H.: 'Bidrag til Stavangers arkitekturhistorie mellom 1850 og 1930.' Stavanger Museum, Årbok. Stavanger, **1974**.

Domkirken Menighet 1910 - 1920, Stavanger, **1920**.

Stavanger Aftenblad, 12.3.1993.

Grunnboken, Løkkeveien 59, Byskriveren i Stavanger, Stavanger.

Henrik Paaske

i våkne, og etter en lang og vanskelig prosess, stilte bystyret til disse midler som var nødvendige, i tilnærhetens egne midler, for å sette råd som menighetshus for Domkirken.

Ynglingeforening og Stavanger Ungdomsforening Gjennom 75 År 1813. Et Jubileumsskrift, Stavanger,

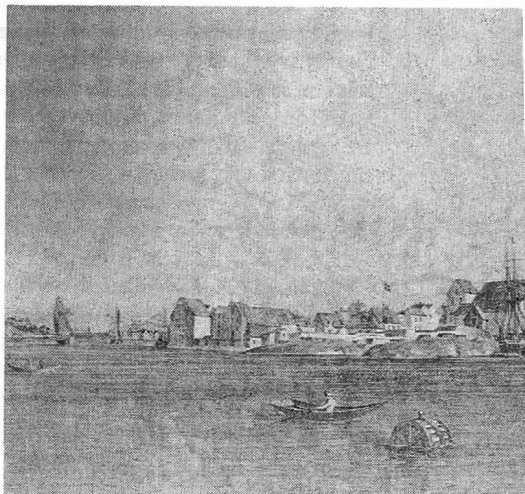
Ynglingeforenings 100 års jubileum Stavanger, 1968.

1814 - 1914, Stavanger, 1914. Norsk Misjonshistorie, Oslo,

"Bidrag til Stavangers arkitektur mellom 1850 og 1930." Stavanger Årbok. Stavanger, 1974. Menighet 1910 - 1920, Stavanger,

Aftenblad, 12.3.1993. Løkkeveien 59, Byskriveren i Stavanger.

Henrik Paaske

*Innseilingen til Stavanger 1814. Litografi av G.M.W. Atkinson. * Stavanger*

Stavangerna - en uløst E

Ja, navnet på byen vår er fortsatt en gåte selv om mange forslag er satt fram. Endelsen «**anger**» er alle enige om at betyr fjord. Forstavelsen STAV er det som er omdiskutert.

Det som en har festet seg ved er at den må ha forbindelse med fjellskrenten Valberget mot fjorden. For meg er det vanskelig å forbinde denne med STAV.

Jeg tillater meg å kaste **im** i diskusjonen et nytt forslag: Fra gammel tid sa folk om vann som **lå** blikkstilte at vannet ligger STAVSTILLE. For en tid siden kom jeg over et dikt av Johan Veka fra Suldal. **Han** sitter på en

høyde og s
fjord.

Navn
fra Dalane
med vann

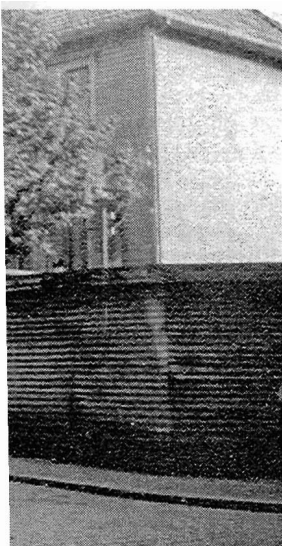
Er d
Stavanger.

Byn
melt vet vi

Byfjorden
sine primit

de seilt **ell**
Boknafjor

anger. Nav
som **etterh**

Madla i fortid

Madlavoll og Gosen skoler har laget en rikt illustrert bok «Madla i fortid» på 300 sider som bygger på det omfattende lokalhistoriske stoffet Gunnar A. Skadberg har samlet om Madla, Revheim og Sunde.

MADLABLEI 1965 en del av Stavanger, og slik sett, men også på mange andre måter, blir dette byhistorie like mye som bydelshistorie. Gunnar A Skadberg, arbeider etter en metode hvor **sammenhengene** - de trådene som **utgjør** veven - er det overordnede. Derved kan vi komme langt av sted både i tid og rom når utgangspunktet er Madla.

DE STORELINJER i historien er lewendegjori med «**glimt**» i form av overraskende **innfallsvinkler** og «**historien**» i historien: Her drøftes dramatiske begivenheter i landets historie, slaget i **Hafrsfjord**, Erling Skjalgssons skjebne og **kristningen** av Norge, samtidig som vi blir kjent med steder, severdigheter og fortidsminner i **lokalmiljøet** som nettopp har **tilknytning** til de ulike tidsepoker og begivenheter.

I HISTORISK PERSPEKTIV er ikke Madla utkant av Stavanger, snarere et **sentrum** i landsdelen. **Om** det vitner **bl.a.** hellekristningene, de mange arkeologiske funnene, stedsnavnene, **kulturlandskapet**, bygde-

borgene og restene av gigantiske **båtnaust**. Funnet av **bronselurene** i **Revheimsmyrå** står i en særstilling i nordisk arkeologi. **Her kjøpte** de mektigste stavangerborgerne på 16- og 1700-tallet opp landeiendommer, slik at navn som **Seehusen**, **Godtzen**, **Thrane** og Smith er like mye en del av **Madlas historie** som **Stavangers**.

LURER DU PÅ hvilken **tilknytning** Arne **Garborg**, Alexander L. Kielland og Kitty Kielland har til Madla, får du svaret i boken. Her fortelles det også om teglverket, **møllene**, Madlaleiren, de **første flyveoppvisninger** og Zeppelineren som strandet i Hafrsfjord.

INN I MELLOM ALT DETTE **finner** vi lengre beretninger om Norges **første afrikamisjonær**, om en Revheimsfamilie som står sentralt i norsk kveker- og utvandrerhistorie, og om Sundebuer som blir **byborgere** i Stavanger på 17- og 1800-tallet.

MAN KAN både glede **seg** og **imponeres** over det enorme **kunnskapstilfang** Gunnar **A. Skadberg** forvalter. Det som imidlertid gir mest grunn til å stoppe opp ved en bok som denne, er hans evne **til å formidle**. Han har dessuten et markant **ståsted** som **historieformidler**: **Stort og smått henger sammen**. Enkeltmenneskets identitet og **røtter**, dets **orienteringssans** i samtid og perspektiver på framtid, henger sammen med **kunnskap** om såvel slekten **som** den virkelighet den levde i. Han forteller, fordi stoffet **angår** leseren.

LA OSS HÅPE at **Madla i fortid** blir **innfallspport** for utvidet historie-interesse hos ungdom, foreldre og lærere. **Prosjektgruppen** og forfatteren har **ihvertfall** gjort sitt. Og la meg gjenta: Dette er også **byhistorie**.

Stavanger som «avholdsbyen»

Av Erling Sømme Kielland - del I

Stavanger har lange og dype tradisjoner som «**Avholdsbyen**» i norsk sammenheng. **Asbjørn Kloster** var en av **frontfigurene** i kampen mot bruk og misbruk av el og rusdrikk, og fra vår by vokste det frem en landsomfattende bevegelse som i en periode hadde hver 10. nordmann som medlem. I begynnelsen av dette århundre var Avholdspartiet et av de største partier i bystyret, og det serget for at byen var «**tørrelagt**» gjennom mange år.

Ole Kallelid og Leif Kjetil Skjæveland har nå fortalt historien om avholdsbevegelsen i Stavanger i boken «Avholdsbyen», utgitt av Promenaden forlag 1996. Det er blitt en interessant og hendelsesrik bok med mange aktører, og der medgang og motgang for avholdssaken har vekslet gjennom tidene.

Den **første kimen** til en «**protest**» mot det store **brennevinmisbruket** i Norge på 1800-tallet, var dannelsen av **måteholdsforeninger**. Forbildene til disse var tilsvarende sammenslutninger i USA og England.

Samtidige kilder forteller at det var **brennevinutsalg** «snart på ethvert hjørne» i 1830–40-årene i Stavanger. På denne tiden hadde alle som drev handelsvirksomhet i byen tillatelse til også å selge brennevin og ofte fremkom det Mager i byens aviser på denne tiden over utidig fyll.

Fogd **Søren Daniel Schiøtz** (se artiklene om **Brødrevennene** i denne utgaven av Stavangeren) regnes som **avholdsbevegelsens grunnlegger**. Sammen med brødrene

Sven Erik og Lars Svendsen tok han i 1836 initiativet til stiftelsen av det **første** avholdslaget i Stavanger. Dette **førte** raskt til dannelsen av tilsvarende foreninger, lokalt og etterhvert også i andre deler av landet. **Omkring** 1850 var **ekspansjonsfasen** over for dette ledd i **utviklingen** av **edruskapsbevegelsen**. Da var initiativet **fra** Stavanger vokst **til** 200 lokale foreninger med ca 25.000 medlemmer. Ved utgangen av **samme** 10-år var medlemstallet **økt** til 30.000. Men deretter begynte interessen for **måteholdsbevegelsen** å avta. Samtidig **likk** debatten om edruskap ny retning. Ideen om totalavhold ble tatt opp med **full** tyngde.

Grunnlaget for **totalavholdsbevegelsen** ble lagt av **Asbjørn Kloster**. Gjennom **påvirkning fra bl.a.** kvekerbevegelsen var han overbevist om at den eneste farbare vei til bekjemping av **øl-** og **brennevinmisbruket** var **totalavhold**. Den 26. desember 1859 inviterte Kloster til et offentlig **møte** i sitt eget skolelokale, hvor byens og landets **første** totalavholdsforening ble stiftet. 100 mennesker deltok på dette **møtet**.

Oppslutningen om avholdsbevegelsen var stor ved århundrets begynnelse. 10.000 mennesker omkranset Asbjørn Kloster-monumentet ved avdukingen foran jernbanestasjonen i 1912. Statuen ble i 1962 flyttet til Kannik.

Medlemmene i **totalavholdsforeningen** måtte **skrive** under på et **løfte** om «**hverken** selv at **nyde**, ei heller at **give** eller **sælle** Andre nogensomhelst berusende Drik som **Drik**».

I 1873 fikk Stavanger Totalavholdsforening sitt eget hus på **hjørnet** av **Brødre-gata** og **Vaisenhusgata**. **Forøvrig** et av byens **største** foreningslokaler, med 700 sitteplasser. Etterhvert innledet **Asbjørn Kloster** et samarbeid med metodister og andre dissenter i sitt arbeid for totalavhold i befolkningen. Dette hadde **først** og fremst sammenheng med **økende** motstand mot **totalavholdsforeningene** fra statskirkefag hold. Her spilte den landskjente presten og **forkynneren** Lars Oftedal en sentral rolle.

Etter **Klosters død** ble motsetningene mindre. Også Oftedal ble medlem av Stavanger Totalavholdsforening. Men hans meninger om foreningsarbeid ble ikke delt av **alle** medlemmene, og de var medvirkende til en splittelse og opprettelsen av Stavanger Yngre Totalavholdsforening. I perioden fra 1880 til langt ut i 1990-årene var samarbeidet **mellom** de to konkurrerende foreninger svært dårlig. Dette forandret seg i forbindelse med Den norske Totalavholdsforenings **årsmøte** i Stavanger i 1996, og nå innledes en ny og utviklende kontakt mellom de to avholdslagene i Stavanger.

Etableringen av IOGT (The **International** independent Order of Good Templars) skapte også **skillelinjer** innen totalavholdsbevegelsen i Stavanger. Medlemmene i de etablerte foreningene fikk nå mulighet til å arbeide for avholdssaken innenfor **losjerammer**. Dette kunne bli et vanskelig valg for mange. Stavanger sin **første** og landets andre godtemplarlosje ble **stiftet** i 1877. Få måneder senere ble flere losjer

etablert i byen, blant annet også en **barneløse**.

Trass i konkurransen fra andre foreninger og losjer beholdt Stavanger Totalavholdsforening i perioden fra midten av 1870-årene og frem til utgangen av **første verdenskrig** rollen som den fjerne, **lokale** organisasjon for avholdsfolket. Også nasjonalt sto slike organisasjoner sterkt. I 1919 var f. eks **nær** 16% av befolkningen medlem av en **totalavholdsorganisasjon**.

For å **øke** inntektene og gi avholdsfolket et **rusfritt kafétilbud** i Stavanger, etablerte Stavanger Totalavholdsforening sin egen kafe i 1909. «Promenaden» i **Kirkegaten** ble utstyrt og innredet med **møbler** og inventar i en for **datiden** elegant og høy klasse. Også **når** det gjaldt service og meny holdt kafeen et **høyt** nivå. Den ble **snart** et populært spisested.

Omkring **århundreskiftet** sto avholdsbevegelsen sterkt i Stavanger. Nå var tiden inne til å få politisk **innflytelse**. En av **frontfigurene** var **regnskapsfører** Sven Løge. I 1898 stilte **Avholdspartiet** for **første** gang egen liste ved kommunevalget. Det fikk inn 8 representanter. På det **meste** hadde partiet 13 representanter i bystyret.

Sin politiske makt brukte **Avholdspartiet** til å **fremme** avholdssaken. Dette **skjedde** ofte i «fra sak til sak» samarbeide med andre partier, ofte Arbeiderpartiet. Målet var å «**tørlegge**» Stavanger. I 1918 ble målet nådd. Da fantes for **første** gang ikke en eneste bevilgning for salg eller skjenking av rusdrikk. Det eneste unntaket var bryggeriet Tou sitt salg fra egne **produksjonslokaier**. Situasjonen gjennom de neste ti år ble «**tørt**» oppsummert av **Totalens styre**: «Senere **er** det ikke gitt noen **bevilgninger**».

Det **skulle** bli store forandringer senere!

Omtalen av «Avholdsbyen» fortsetter i neste utgave.

Foreningsbiblioteket

Etter en beskjeden start med tyve bind i 1993, har foreningsbiblioteket **nå** passert 115 **titler**.

For **største** delen er det tale om gaver fra medlemmer. I denne forbindelse takker vi for nye gaver **fra Gunnar A. Skadberg, Halvor Pedersen, Karl E. Sirevaag, John Karlstrøm, Bernt Olav Knudsen og Henrik Paaske**.

Foreningsbiblioteket er nå katalogisert. Som medlem av Byhistorisk forening kan du få tilsendt **utskrift** med oversikt over bøkene. (Henvendelse til leder)

Formålet med biblioteket er at dets innhold står til medlemmenes disposisjon. Det er jo gjerne slik at en del av titlene ikke kan **lånes** ut fra de offentlige samlinger. Det er etablert en ordning hvor utlån registreres og **lånetid** avtales.

Styret har lagt opp til en plan hvor vi etterhvert skal bygge opp biblioteket slik **at** det for det **første** inneholder basistitlene i et byhistorisk bibliotek for Stavanger. **Her** mangler det en del på at vi er på plass - og styret har nedsatt et utvalg bestående av Jan Gjerde og Lars **Vaage** som innenfor en bestemt **økonomisk** ramme skal oppspore de titler som «**mangler**». For det andre er det målsettingen at biblioteket skal inneholde alle **nyutgivelser** av byhistoriske bøker. **Også** her setter økonomien grenser for **innkjøp**, men takket være gaver er **dekningen** her ikke **så** verst.

Som leseren forstår, betyr gaver mye for bibliotekets videre oppbygging. Har du **derfor** dubletter liggende **som** du synes du kan forære oss, eller av **andre grunner** synes du har anledning til å **overføre** bøker fra ditt eget til foreningens bibliotek, vil de bli tatt

vel i mot. De vil også bli tatt vel vare på - og vil inngå i foreningens arbeide for å formidle **lokalhistorisk** kunnskap til medlemmene.

Jan Gjerde

Markvandring i Gausel-området

Til **tross** for surt og kaldt vær, **møtte** i overkant av 50 personer opp på Husaberget tirsdag 22. **april**. Leder av **Jåttå Historielag ønsket** velkommen, og overlot deretter ordet til en trivelig arkeolog, dansken **Olle Hemdorf**.

Vi ble imponert over den fantastiske utsikten, og det er lett å forstå at foik i fm-historisk tid slo seg ned nettopp her.

I år 1883 ble ett av Norges rikeste gravfunn avdekket her, derav **navnet «Gauseldronninga»** Uforståelig nok er disse **funn** fortsatt **oppbevart** i Bergen. Kanskje det er en oppgave å **gjøre** noe med akkurat det?

Arkeolog **Olle Hemdorf førte** oss gjennom en fredet eikeskog **fra** århundre-**skiftet**, der vi kunne se mange hittil **urørte** gravhauger. Her har tydeligvis vært platåer tidligere, som i den senere tid **er** blitt jevnet ut.

Til sommeren starter nye arkeologiske **utgravinger** på Gausel, fordi **store** områder er bestemt for utbygging. Vi ble **ønsket** tilbake da, for å se nærmere på hvordan en arkeolog arbeider. Ta **gjærne med** kaffe og **wienerbrød!**

Etter vandringen ble deltakerne invitert på hyggelig kaffe og en prat på **«Fritidsgården»**. Takk **til** Jåttå Histonelag som sto som **arrangør** av en spennende og lærerik **tur**.

Jane N. Wæhler

Historielagenes Fellesråd

valgte på **møte** den 19. mars 1997 **Ole Vik, Jåttå Historielag**, som ny **formann** etter Erling **Sømme Kielland**. **Formannsvervet** går på rundgang mellom foreningene som er tilsluttet fellesrådet.

Arrangementer

Når dette **bladet når** våre medlemmer, er vi godt **halvveis** i vårens program. Vi har hatt **års møte** i februar, en spennende kveld i mars hvor **Halvor** Pedersen og **Gjert Meling** fortalte om skiebnen til **Seladons menn**, en flott kveldstund på Gausel i april, hvor arkeolog **Olle Hemdorf tok** oss med på markvandring for å finne **«Dronninggraven»**. Det siste arrangementet var det Jåttå **historielag** som stod for i regi av Historielagenes **Fellesråd** i Stavanger.

11. mai var det **byvandring** på Verven i samarbeid med Fortidsminneforeningen og med journalist **Halvor** Sivertsen som veiviser.

I juni blir det **byvandring** ((Gatelangsi **hermetikkbyen**)) med John **Gunnar** Johnsen som guide.

Den 8. juni blir det også **Byhistorisk rebusløp**, i samarbeid med Stavanger Museum og Fortidsminneforeningen.

Og til slutt: **Bydagen** markeres den 2. juli med arrangement i Domkirken.

Alle medlemmer **får** tilsendt nærmere informasjon om arrangementene. Arrangementskomiteen, Petter **Løhre** og Jane **Ness Wæhler**, tar også imot forslag - eller **ønsker** og ideer - fra **medlemmene når** det **gjelder** arrangementer og **emner**.

Spekulerer du
på hvordan du
skal få mest
mulig ut av
sparepengene?

Avkastning?

Risiko?

Gevinst?

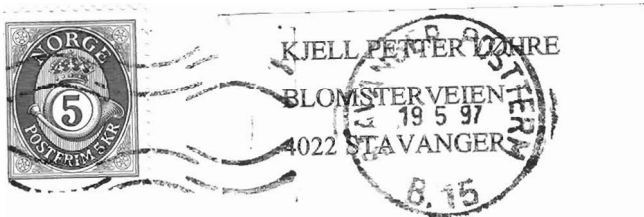
Med vårt nye finansielle produkt «Verdi & Vekst» kan vi spekulere sammen. Dette er et plasseringstilbud med mulighet for bedre avkastning enn bare bank-

rente. En av de viktigste fordelene er at dette er et meget fleksibelt produkt tilpasset dine behov og ønsker.

Kom og smak med oss.

SpareBank 1 SR-Bank

B

Returadresse:
Postboks 351,4001 Stavanger

- Lyskopiering
- Teknisk fotografering
- Printing
- Fotostatkopiering
- Trykking
- Fargekopiering
- Plotting
- Digital kopiering
- Scanning
- Laminering
- Budtjeneste
- Design
- Tegning
- Layout

allkopi

TEKNISK KOPISERVICE A.S

Hovedk. Forus
Jakob Askelandsv. 13.
Postboks 1114,Lura,
4301 Sandnes
Tlf. 51 63 66 00
Fax 51 67 76 43

avd. Nedre Banegate 19.
4014 Stavanger
Tlf. 51 85 85 85
Fax 51 85 85 11

Teknologi · Kompetanse · Service